

In het spoor van ebola

Guido van der Groen

IN HET SPOOR VAN EBOLA

Mijn leven als virusjager

 | LANNOO

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Omslagfoto: © Corbis (Frans Lanting)

Omslagontwerp: Studio Lannoo

Foto's binnenwerk: © archief Instituut voor Tropische Geneeskunde

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2015 en Guido van der Groen

D/2015/45/499 – NUR 860

ISBN 978 94 014 2599 5

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

OVER DIT BOEK

In het spoor van ebola volgt een tijdlijn die de belangrijkste gebeurtenissen in verband met ebola bevat, maar ook enkele mijlpalen in de geschiedenis van Congo, de ontwikkeling van de virologie en de wetenschap in het algemeen. Tussen die feiten wordt de levensdraad van virusjager Guido van der Groen geweven. Het verhaal van ebola (en van aids) kan niet worden verteld zonder wat technische verklaring. Namen, begrippen en afkortingen die uitleg behoeven krijgen een sterretje (*) en zijn opgenomen in een woordenlijst achteraan in het boek.

De auteurs hebben de tijdlijn uitgestippeld op basis van de wetenschappelijke en anekdotische literatuur en de tsunami van berichtgeving over ebola sinds de zomer van 2014. Die lijn is gebaseerd op bronnenonderzoek en nieuwsgaring door de auteurs en werd zo laat mogelijk voor het ter perse gaan afgerond. De bronnen staan in een lijst, eveneens achteraan in het boek.

In het spoor van ebola bevat geen wetenschappelijke nieuwigheden. Wel hebben de auteurs er alles aan gedaan om de relevante feiten te achterhalen en te checken en de betrokken wetenschappers, waar ook ter wereld, recht te doen. Tegelijk hebben de auteurs een taal gebruikt die ook voor niet-wetenschappers gemakkelijk leesbaar is. Uiteraard moesten er compromissen worden gesloten. Eventuele onnauwkeurigheden of leemten mag de wakkere lezer melden aan de uitgever.

Het Instituut voor Tropische Geneeskunde heeft speciaal voor de lezers van dit boek heel wat historisch foto- en videomateriaal in verband met ebola beschikbaar gemaakt, waaronder beelden die Guido van der Groen zelf heeft gedraaid in Zaïre tijdens de eerste uitbraak in 1976. Wij bevelen de lezer van harte aan om tijdens of na het lezen van dit boek een kijkje te nemen op www.inhetspoorvanebola.be.

HOOFDSTUK 1

Standbeeld voor een maîtresse

9

HOOFDSTUK 2

1942 – 1972

Hoefijzers, tante Taans en de almachtige krijger

15

HOOFDSTUK 3

1973 – 1976

Een spaghettivirus, besmeurde schoenen
en het brouwsel van père Dubois

29

HOOFDSTUK 4

1976 – 1980

Stemmen in de tuin, een slang zonder kop
en het spook van de biologische oorlogsvoering

57

HOOFDSTUK 5

1981 – 2012

**Van ebola via hanta tot GRID,
van GRID tot HIV en terug**

123

HOOFDSTUK 6

2013 – 2015

Tot het uiterste gedreven en nog verder

175

HOOFDSTUK 7

Het doosje

233

Verklarende woordenlijst

249

Bronnen

291

Dankbetuiging

292

Personenregister

294

HOOFDSTUK 1

STANDBEELD VOOR EEN MAÎTRESSE

De grootste ebola-outbreak ooit wordt wereldnieuws, waardoor ik mijn drukste periode als gewezen virusjager meemaak. Ik duik in mijn archief om een dagboek te reconstrueren dat vertelt hoe ebola mijn leven en dat van mijn dierbaren heeft bepaald.

Dinsdag 12 augustus 2014

Een Cetti's zanger strijkt neer op de struik naast het vijvertje in mijn tuin en schikt zijn roodbruine veren, zich niet bewust van de waarnemer achter het schuifraam. Ik hoef niet stil te zijn want met het onafgebroken verkeer op de E19 een paar honderd meter verderop zou zelfs een kudde trompetterende olifanten de zanger niet van de wijs kunnen brengen. Toch voel ik me betrappt terwijl ik hem zo onbeschaamd sta aan te staren. Maar ik zie hem dan ook niet zo vaak in mijn Kontichse oase, deze prachtige zangvogel die genoemd is naar de Italiaanse jezuïet, zoöloog en wiskundige Francesco Cetti.

Het belooft zuiders warm te worden vandaag en ik moet wat stoom af laten. Mijn 71-jarige lijf en brein zijn sneller moe dan twintig jaar geleden, moet ik erkennen. De gsm van deze 'professor in ruste' heeft de afgelopen weken overuren gemaakt en ik heb vaak slecht geslapen. Vanochtend, op een onmogelijk uur, schreef ik in mijn schriftje: '12 augustus, epidemie* over de kaap van 1000 doden: 1031 overlijdens op 1848 besmettingen*.' Sinds april pluis ik haast dagelijks de recentste cijfers na op de website van de Wereldgezondheidsorganisatie (WGO). Terugbladerend in mijn schriftje merk ik dat ik op 9 april voor het eerst iets over deze outbreak* heb genoteerd: Dat het virus* was vastgesteld in Conakry, de hoofdstad van Guinee, met 157 klinisch verdachte gevallen van wie er 101 gestorven zijn. In Liberia zijn er 10 doden. Ook in Sierra Leone en Mali zijn de eerste besmettingen een feit. Blijkbaar was ik op dat moment nog niet echt verontrust... Maar dat was april, en het enige frappante toen was dat het virus zich voor het eerst niet in Centraal- maar in West-Afrika vertoonde en dat het in Conakry was geraakt, een grote stad. Op Kikwit in 1995 na begonnen alle vorige outbreaks op het platteland.

De Cetti's zanger heeft me nu toch in de gaten gekregen en slaat zijn vleugels uit. Dat heb ik ook vaak gedaan in mijn carrière, en meestal was de aanleiding een virus.

Herfst 1976. Als jonge dertiger prepareer ik in het Antwerpse Instituut voor Tropische Geneeskunde (ITG)* bloedmonsters voor microscopisch onderzoek. Drie jaar eerder werd ik gepromoveerd tot doctor in de biochemische wetenschappen en kon ik als assistent van professor Pattyn aan de slag in het ITG. Pattyn laat me de bacillen bestuderen die lepra en tuberculose* veroorzaken. Maar die groeien me te traag en op een dag, als mijn baas in de buurt is, zucht ik: 'Geef mij maar wat virussen.' En zo

komt het dat ik op een ochtend in september 1976 samen met enkele andere onderzoekers een goedkope thermosfles openmaak en daarin bloedstalen aantref van een Belgische missiezuster in Zaïre. Zuster Myriam heet ze, en ze had al hoge koorts en bloedingen toen het bloed* werd afgenomen. Op het moment dat de buisjes Antwerpen bereiken, is de zuster overleden. Twee andere Belgische nonnen en tientallen Zaïrezen zijn haar al voorgegaan.

Wanneer ik een goede week later de vermoedelijke oorzaak bestudeer onder de elektronenmicroscop, kijk ik naar een kanjer van een virus. Het doet Stefaan Pattyn denken aan Marburg. Daar dook in 1967 ook een onbekend, reuzegroot virus op dat de wetenschappelijke wereld deed trillen van angst. Maar dit, zal blijken, is iets anders.

Nog eens twee weken later zit ik op een vliegtuig richting Zaïre, waar ik samen met de andere leden van een internationaal onderzoeksteam jacht zal maken op het virus. Tijdens die periode – de meest beklivende van mijn leven – start ik een buitenechtelijke relatie. Ebola is de naam van mijn koele minnares en zoals dat wel vaker gaat met maîtresses, hult ze zich in mysterie. Jarenlang zal ik hardnekkig zoeken naar de dierlijke gastheer waarin het virus zich tussen de outbreaks door schuilhoudt, tot de volgende gelegenheid om mensen en mensapen te bespringen en binnen een dag of tien te vellen.

Nooit zal ebola zo hard toeslaan als tijdens de epidemie die op 6 december 2013 begint met de dood van een tweejarig jongetje in een Guinees dorp. Vandaag, op 12 augustus 2014, heeft *mademoiselle ebola* al meer dan duizend mensenlevens geëist. Pas op 25 maart 2014 meldt de WGO dat er een ebola-uitbraak is in de regio. Ook de Amerikaanse onderzoeksinstelling Centers for Disease Control and Prevention (CDC)* laat die dag van zich horen, met een rapport over 86 gevallen en 59 doden in Guinee, vermoedelijk ten gevolge van het Zaire-ebolavirus. Op dat moment gaan deskundigen er nog van uit dat ze met een klassiek ebolapatroon te maken hebben, waarbij het aantal besmettingen eerst spectaculair stijgt om wat later – als de haard van de epidemie geblust is – haast even snel weer uit te doven.

Een goede twee weken na die eerste publicaties kruipt het bloed alweer waar het niet gaan kan en begin ik opnieuw cijfers te noteren in schriftjes. De berichten op internet volgen elkaar steeds sneller op en de statistieken pieken. West-Afrika. Dat het dáár gebeurt, intrigeert me.

Omdat ik niet blind vertrouwd op het geheugen van een 70-plusser, snor ik het proefschrift op van de Fransman Paul Roddy, die in 2011 voor zijn studie aan het ITG alle ebola-outbreaks sinds 1976 heeft beschreven en opgeëlijst, met het aantal vastgestelde besmettingen en het aantal doden erbij. Ik zat in de jury toen Paul zijn werkstuk verdedigde en herinner me dat zijn informatie betrouwbaar was. Mijn vinger overloopt de lijst. Nergens een West-Afrikaans land. Met potlood omcirkel ik de hoogste cijfers: Yambuku (Zaire, 1976): 318 gevallen en 280 doden, Kikwit (Zaire, 1995): 315 gevallen en 254 doden, Gulu (Oeganda, 2000): zowaar 425 gevallen en 'slechts' 224 doden.

In juni zie ik weliswaar nog geen Cetti's zanger in de tuin, maar verschijnen toch al de eerste uitroeptekens in mijn schriftje. Op 4 juli maakt de WGO gewag van 470 doden en is de West-Afrikaanse outbreak in elk geval de dodelijkste tot nu toe. Tv-zender Canvas heeft mijn telefoonnummer gevonden en vraagt of ik uitleg wil komen geven in het duidingsprogramma *Terzake*. Het wordt mijn eerste interview over deze outbreak in een lange reeks, voor binnen- en buitenlandse media. Het is ook de aanleiding om diep adem te halen en in het archief van mijn academische loopbaan van dertig jaar te duiken. In drie decennia verzamelt een mens wat! Op Antarctica na heeft mijn carrière in het spoor van ebola me naar alle continenten gebracht.

Al die jaren schreef ik mijn reisimpressies neer op stukjes glanzend karton die ik op maat van de borstzakjes in mijn overhemden knipte. Nadat computers ingeburgerd raakten in het ITG, typte mijn secretaresse Ciska Maeckelbergh al die kartonnetjes netjes over. In 2003, het jaar dat ik met pensioen ging, ben ik overgeschakeld op Aurora-schriftjes, die ik minutieus met zwarte inkt volschrijf. Ik gebruik een computer om te mailen of dingen op te zoeken, maar mijn gedachten en commentaren schrijf ik liever met de hand. Alles wat me interesseert, noteer ik op datum: dingen die ik opsteek uit de media, uit wetenschappelijke tijdschriften, memorabele quotes uit boeiende gesprekken. Het leek al die jaren iets autistisch te hebben, maar tegelijk hield ik rekening met de mogelijkheid dat al dat gepriegel ooit van pas zou komen. Zo vertellen mijn kroniekjes duidelijk hoezeer de vorige outbreaks verschilden van de huidige. Het is de eerste keer dat we het virus met zo'n kracht zien exploderen. Nooit eerder gebeurde dat in drie landen tegelijk en nooit eerder in West-Afrika. Niet dat de gezondheidszorg daar beter is dan in 'traditio-

nele' ebolalanden als Congo. Bovendien likken Liberia, Guinee en Sierra Leone nog altijd hun wonden na burgeroorlogen en militaire opstanden. Een epidemie van een onbekende ziekte kunnen ze missen als kiespijn.

Mijn lijstje van mediaoptredens wordt met de dag langer. Op 12 augustus geef ik een interview aan *The Voice of America*. Er zijn namelijk twee hulpverleners uit Liberia gerepatrieerd naar de Verenigde Staten en dat is daar groot nieuws. Steeds meer luchtvaartmaatschappijen beperken of schrappen hun vluchten naar West-Afrika. Her en der op het continent maar ook daarbuiten, in bange blanke landen, mogen passagiers uit verdachte gebieden niet meer binnen of worden ze streng gecontroleerd. Opiniemakers allerhande, de een al wat objectiever dan de ander, mengen zich in het debat. Alle media hebben het over ebola. Beelden van gezondheidswerkers in gele ruimtepakken dringen door tot huiskamers over de hele planeet. Op mijn gsm blijft het vragen van journalisten regenen. De meeste perslui zijn niet vertrouwd met het virus. Sommigen herinneren zich Kikwit 95, maar Yambuku 76 zegt hen niks. Veel interviewers waren toen nog niet eens geboren. Pas nu dringt ebola door tot het collectieve bewustzijn en zitten veel mensen met vragen. Wat voor een virus is dat? Kun je ervan genezen? Wat als het ook in België raakt?

De afgelopen jaren heb ik weleens hardop gedacht dat ik ooit een boek moest schrijven over ebola en hoe dat virus mijn carrière heeft bepaald. Nu lijkt dat idee met de dag concreter te worden. Het zou wat antwoorden kunnen geven aan iedereen die zich met open mond, dichtgeknepen billen of gefronste wenkbrauwen laat overspoelen door de golf van ebolaberichtgeving. Natuurlijk is zo'n boek een titanenwerk. Misschien moet ik me dus laten helpen.

Ilse, mijn oudste dochter, beveelt een vriendin aan met een vlotte pen. Dina, mijn echtgenote, vindt zo'n boek ook een goed plan. Alert als altijd maakt ze me attent op de geluidsbandjes die ik in 1976 vanuit Yambuku heb opgestuurd. Die moeten nog ergens liggen en kunnen allicht mijn geheugen oprispen. Dat doen ze meteen, want ik herinner me dat ik ook tijdens een latere reis, naar de pygmeeën, hele cassettebandjes heb volgesproken. Ik vind ook het dagboek van mijn Franse vriend en collega Pierre Sureau van het Instituut Pasteur in Parijs. Hij was erbij in 1976 en mag zich medeontdekker van het ebolavirus* noemen. Ik herlees de roman *Zuster Veronica* van William T. Close, Bill voor de vrienden. Bill was de Amerikaanse lijfarts van Mobutu en de vader van actrice Glenn Close.

Ook hij was van de partij destijds. Ik snuister in stapels krantenknipsels en uitgetypte borstzakkartonnetjes. Langzaam maar zeker glijden de vierkantjes van mijn geheugen als een puzzel op de juiste plaats.

Ik kom ook een gedichtje tegen. In die jachtige jaren, op avonden dat er even geen slok wetenschap meer inging maar alleen nog goede whisky en mooie muziek, schreef ik weleens poëzie. Ook bij het gedicht staat een datum. Data leggen de tijd aan banden. Maar ik hou ook gewoon van cijfers en overzichten. Ik vat de dingen graag in systemen en procedures en ga daarbij minutieus te werk. Die trek heeft me geholpen bij het bestuderen van ebola, pokken*, hantavirussen*, hiv*... en heeft ertoe bijgedragen dat ik op een gegeven moment het kleinste maximaal beveiligde laboratorium (MBL)* ter wereld mocht bouwen. In 1983 moest ik dat lab weer afbreken omdat we in het ITG ruimte nodig hadden voor onze nieuwe focus: onderzoek naar aids*. Voor een ebolafreak als ik was het niet gemakkelijk om weer van voren af aan te beginnen, maar ook dat is wetenschap: *killing your darlings*, inzetten op nieuwe ontwikkelingen en allianties. Met dat motto voor ogen wou ik als hoofd virologie van het ITG een zo ruim mogelijk netwerk uitbouwen, zowel in wetenschappelijke als in farmaceutische kringen.

Het Instituut voor Tropische Geneeskunde was mijn venster op de wereld. Door op zo veel verschillende plaatsen outbreaks te bestuderen, heb ik virussen niet alleen leren kennen als ziekteverwekkers maar ook in hun andere gedaanten. Het virus als paniekzaaier bijvoorbeeld. Of het virus als arglistig wezentje dat mensen belet te leren uit de geschiedenis en duurzame oplossingen te bedenken. Misschien is dat de enige zin van de verwoestende, ongeziene epidemie in West-Afrika: dat ebola deze keer de aandacht van de hele wereld en een nieuwe generatie heeft getrokken en maandenlang vastgehouden. Als politici voortaan daadkrachtiger optreden en meer willen investeren in duurzame gezondheidszorg, waar ook op aarde, dan mag mijn maîtresse een standbeeld krijgen. Dat zou een mooi einde zijn, ook voor mezelf. Dan kan ik mijn archief met een gerust gemoed afsluiten.

Maar laat me eerst vertellen hoe het allemaal begon.

HOOFDSTUK 2

1942 – 1972

HOEFIJZERS, TANTE TAANS EN DE ALMACHTIGE KRIJGER

Over mijn jeugd in de slagschaduw van het kerkje
in Kontich-Kazerne, V2-bommen, zondebesef,
apen in Duitsland en onlusten in Congo. En hoe
de lokroep van verre continenten, nieuwe virussen
en een halve Griekse mijn leven definitief
vorm zullen geven.

Vrijdag 11 december 1942

In volle Tweede Wereldoorlog haast Maria Vingerhoets zich naar het ‘moederhuis’ van Kontich, om er te bevallen van haar eerste en enige kind.

’s Anderendaags laat Willy van der Groen een zoon registreren onder de naam Guido, de patroonheilige van boeren, koetsiers en kosteren. Vader is overtuigd atheïst en heeft niets met heiligen, maar moeder is praktisch-katholiek – geen gemakkelijke combinatie in een tijd waarin mijnheer pastoor nog regelmatig over de vloer komt bij zijn parochianen. In ons geval stelt hij dan stevast de vraag: ‘Awel, Maria, wanneer zie ik uwe Willy ne keer in mijn kerk?’

1942 – 1947

In mijn geboortjaar experimenteert het Duitse leger met de supersonische V2-raket, het type dat je niet hoort of ziet aankomen en dat in het najaar van 1944 vanuit de stratosfeer bommen dropt op Antwerpen en omgeving. Ook niet ver van mijn ouderlijke huis in Kontich-Kazerne valt zo’n exemplaar. Intussen zet ik mijn eerste stapjes, aan de hand van mijn grootvader. Henri van der Groen – met kleine v, dat vinden wij belangrijk in de familie – is de eerste Nederlander die in het begin van de twintigste eeuw in Kontich is neergestreken. Hij is hovenier en creëert nieuwe plantensoorten. Henri is ook de oudoom van Dora van der Groen, die een van Vlaanderens beste en bekendste actrices zal worden. Dora’s vader is behalve bloemist ook cellospeler, kunstschilder en humorist. Zijn neef Willy, mijn vader, tekent dan weer stapels cartoons in de loop van zijn leven, een familietraditie die ik met plezier zal voortzetten. Om maar te zeggen dat kunst en humor veel meer in de familie zitten dan wetenschap.

In de zomers van de laatste twee oorlogsjaren duikt op de Krim, het schiereiland in de Zwarte Zee, een vreemde ziekte op bij Sovjetsoldaten. Zij helpen de lokale bevolking de oogst binnen te halen, nu de Turkse Krim-Tataren verdwenen zijn na een etnische zuivering. De soldaten slapen in het hooi op de velden, onder de sterren. Meer dan tweehonderd van hen krijgen hemorragische koorts*, koorts in combinatie met bloedingen. Later zal blijken dat de oorzaak van de Crimean Hemorrhagic Fever* een virus is dat wordt overgedragen door teken. Van die beestjes krioelde het immers op de zomerse velden van de Krim.

Op winteravonden lig ik naast mijn vader op de smalle sofa in onze woonkamer. Zijn borstkas drukt tegen mijn wang, op het ontspannen

ritme van zijn ademhaling. De enige lichtjes zijn de gloeiende kolen in de kachel en het grote radiotoestel. De enige geluiden: vaders hartslag en Jan-Albert Goris, alias Marnix Gijsen, de Stem uit Amerika. Hij woont daar al jaren en sinds kort leest hij elke zaterdagavond een radiocursiefje voor over het leven ginder. De trans-Atlantische verbinding doet mij dromen van verre continenten.

Woensdag 7 april 1948

De Wereldgezondheidsorganisatie* wordt opgericht, als eerste gespecialiseerde onderdeel van de Verenigde Naties (VN). Het belangrijkste doel van de Wereldgezondheidsorganisatie is de gezondheid van alle volkeren op aarde bevorderen. 7 april zal voortaan altijd Wereldgezondheidsdag zijn.

1948 – 1952

Ik begin mijn eerste leerjaar in de lagere katholieke school van Kontich-Kazerne, op de plek waar later de bibliotheek zal komen. Ik leer tussen lijntjes te schrijven met een pen die we in een inktpot dopen. De geur en het tactiele van die handeling zijn in mijn langetermijngeheugen geëtd. Levenslang zal ik van drogende inkt en comfortabel glijdende pennen houden, talloze kaartjes en schriftjes volschrijven en handschrift verkiezen boven een toetsenbord.

Een jaar later spoor ik naar Antwerpen-Centraal. Mijn ouders, met hun uiteenlopende religieuze opvattingen, hebben een compromis bereikt: om vader ter wille te zijn laat moeder zoonlief voortaan naar een rijksschool gaan, maar ter compensatie van moeders godsvrucht zal ik daar katholieke godsdienstles volgen en geen zedenleer. Iedereen tevreden. De godsdienstlessen missen hun effect niet. Zo maak ik kennis met het wonder van de biecht. Ik leer hoe ik me zo schuldig moet voelen dat ik de aandrang zal krijgen om mijn zonden te rapporteren aan iemand die bevestigt dat ik inderdaad iets gedaan heb wat niet hoort en mij vervolgens als straf enkele gebedjes laat aframmelen, waarna ik opnieuw door het leven kan dartelen. Geniaal is dat.

Ik ga regelmatig te biecht in het kerkje van Kontich-Kazerne. Vlakbij ligt de smidse, waar ik dan wat rondhang en binnenkijk. Deze keer zie ik hoe de smid de poot van Jules beetneemt, op zijn dij legt en een brandnieuw hoefijzer aanbrengt. Ik ruik het verschroeide hoorn. De gespierde billen van het boerenpaard geven geen krimp. De smid krijgt me in de ga-

ten en keilt met een knipoog een versleten hoefijzer op de kasseien, voor mijn voeten. Ik raap het op en loop de kerk binnen. Er is nog iemand voor me. Het ijzer zit onder de vlekken en de krassen. Dat zijn mijn doodzonden! Als ik zo meteen op de biechtstoel zit, zal ik aan het schuifraampje alle krassen en vlekken beschrijven en tijdens mijn penitentie zal er met elk Weesgegroot en elk Onzevader één vlek verdwijnen, zodat mijn ziel na afloop zo hard zal schitteren als de nieuwe schoenen van Jules. Na de biecht is de kerk lichter dan toen ik er binnenliep en bij het buitengaan knijp ik mijn ogen dicht tegen de felle zon.

Af en toe komen de ouders van mijn achternichtje Dora op bezoek. Hortensia, ‘Tante Taans’ voor de familie, is een schat van een vrouw, die heerlijke verhalen vertelt. Zoals over haar broer Hugo, de koloniaal die een zeer grote boerderij had ‘in de Congo’, waar de zwarten op wilde beesten joegen met hun boog en vergiftigde pijlen. En dat je héél sterke armspieren moest hebben om met die Afrikaanse bogen te schieten. Ik knutsel mijn eigen boog en schilder concentrische cirkels op een oud beddenlaken dat ik op een wasmand met stro span en achteraan in de tuin zet. Ik was dus al jager voor ik virussen in het vizier kreeg.

Intussen woedt sinds 1950 een oorlog in Korea. De loopgraven zijn vergeven van de ratten die geïnfecteerd zijn met een onbekend virus, dat de naam hanta zal krijgen. De dieren scheiden het virus voortdurend af via hun urine en uitwerpselen. Soldaten ademen stofdeeltjes in en raken besmet. Zo’n 3000 VN-soldaten krijgen hemorragische koorts en nierproblemen. Tien procent van hen sterft eraan, onder hen ook Belgen.

Zaterdag 25 april 1953

In het Britse wetenschappelijke toptijdschrift *Nature* verschijnt ‘A structure for deoxyribose nucleic acid’, een artikel dat wereldberoemd wordt. In 1952 is al aangetoond dat DNA* de drager van de erfelijke eigenschappen is, maar nu komt vast te staan dat een DNA-molecule de structuur heeft van een dubbele spiraal: twee lange strengen die aan elkaar vastzitten via zogenaamde baseparen, als een ladder die je bovenaan naar links hebt geschroefd en onderaan naar rechts. Meestal worden aan deze ontdekking enkel de namen van Francis Crick en James Watson verbonden, maar zoals vaak in de wetenschap ligt het ingewikkelder. Dat zal ook blijken na de ontdekking van het ebolavirus en het hiv.

1954 – 1955

Omdat mijn ouders vinden dat je de lat zo hoog mogelijk moet leggen, trek ik naar het atheneum in Antwerpen, waar ik de richting Latijn-Wetenschappen volg. Ik ben maar een middelmatig student, blijkt snel, maar in één vak blink ik uit: godsdienst. Moeder is in haar nopjes. Een van mijn medestudenten is Eddy Van Vliet, de latere dichter-advocaat. Eddy volgt Grieks-Latijn, maar sommige vakken hebben we samen. Door zijn uitzonderlijke taalgevoel is hij de lieveling van onze leraar Nederlands. Dat zit me wat dwars. Poëzie vind ik op dat moment maar niks. In het jaar 2002 zal Eddy Van Vliet veel te vroeg overlijden.

In het atheneum kruist nog een letterkundige mijn pad: Aster Berkhof, pseudoniem van Lode van den Bergh, en eveneens leraar Nederlands. We zijn jaloers op hem, niet omdat hij een productief auteur is – op het moment dat ik dit schrijf is Berkhof 94 en heeft hij in 70 jaar tijd 105 boeken bij elkaar gepend – maar omdat onze leraar het leven deelt met tv-omroepster Nora Steyaert! Op een ochtend komt hij geeuwend de klas binnen. Tijdens mijn spreekbeurt over de beklimming van de Mount Everest door sherpa Tenzing Norgay en Sir Edmund Hillary in 1953, dommelt meneer van den Bergh in.

1956

In Belgisch-Congo vernemen Marcel Dewispelaere, een arts uit Bassevelde, en Roger Audenaert, een medisch assistent uit Zelzate, dat er een zeer dodelijke ziekte is uitgebroken in het dorp Bili, in het district Bondo in de Oostprovincie. Marcel en Roger reizen naar het dorp. Bij hun aankomst treffen ze tientallen mensen aan die nog ziek zijn en zo'n dertig stoffelijke overschotten. De meeste lichamen van overledenen vertonen bloedende wonden of bloedingen uit de mond en de anus. In eerste instantie denken de Vlaamse gezondheidswerkers aan zwarte pokken, maar die theorie laten ze varen als ze op verschillende lichamen krassporen van vaccinaties* vinden. Ze ondervragen patiënten en familieleden.

In een brief over hun bevindingen schrijft Roger Audenaert het volgende: 'De ziekte begon met koorts en uitslag, na tien dagen meestal gevolgd door bloedingen uit neus en mond en soms ook bloederige diarree. De patiënten konden hun eten niet goed doorslikken. Mensen die bloed braakten, overleden binnen tien dagen. Anderen hadden geen hemorragische verschijnselen. Zij begonnen na tien tot twaalf dagen weer te eten

en waren na drie weken ziekte genezen. Minstens 215 mensen zijn gestorven, onder wie twee verpleegassistenten. Driekwart van de doden waren mannen en de meeste slachtoffers waren volwassenen. De jongste slachtoffers waren 12 jaar oud. Alle patiënten behoorden tot tien families die in Bili woonden, of binnen een gebied tot 20 kilometer boven de Bili-rivier. De zone werd onmiddellijk onder quarantaine geplaatst. Er werden wegversperringen geïnstalleerd en niemand mocht de streek rond Bili nog in of uit. Een 80-tal patiënten werd afgezonderd in een katoenloods. Na 12 dagen waren ze bijna allemaal overleden. Er werden graven gedolven in de buurt van de loods. De doden werden begraven in de dekens waarop ze lagen. De helpers die patiënten of lijken aanraakten, droegen rubberen handschoenen. De begraafplaats werd bewaakt door soldaten maar sommige families kochten soldaten om en namen 's nachts hun gestorven familielid mee naar huis om hem of haar opnieuw te begraven, volgens de traditionele rituelen. De outbreak duurde ongeveer vijf weken.'

Audenaert heeft blijkbaar ook gespeculeerd over de oorzaak, die mogelijk uit de omgeving of de natuur kwam. 'Het dorp lag in de overgangszone tussen tropisch woud en de savanne. Er was een koffieplantage in de buurt. In het gebied leefden grote vleermuizenkolonies, maar naar verluidt at de plaatselijke bevolking die dieren niet. Op apen daarentegen waren de mensen dol.'

Ik citeer hier de inhoud van een brief die mijn collega's Bob Colebunders en Jef Van den Ende van het ITG in mei 1995 zouden krijgen van Roger Audenaert, vermoedelijk nadat hij van de ebola-uitbraak in Kikwit heeft gehoord, die kort daarvoor bekend is geraakt. Colebunders en Van den Ende concluderen – en ik ben het met hen eens – dat de gebeurtenissen van 1956 die mijnheer Audenaert beschrijft sterk doen denken aan de uitbraak van een filovirus*, twintig jaar voor Yambuku! Bili ligt overigens ongeveer 360 kilometer ten noordoosten van Yambuku, niet zo gek ver weg dus. *The Lancet* zal in april 2015 een kort artikel publiceren dat mijn collega's hebben geschreven op basis van de brief die Roger Audenaert hen in 1995 stuurde.

Nog in 1956 biedt een jongen van dertien zich aan in de praktijk van een Belgisch koloniaal huisarts in Stanleystad. Het kind is lichtschuw en klaagt over koorts, hoofdpijn, braken en pijnlijke gewrichten. Kort daarna wordt ook de huisarts ziek, net als twee medewerkers van een lab in het Oegandese Entebbe waar bloedstalen van de jongen en de arts onderzocht